

Література

1. Державна національна програма "Освіта. Україна ХХІ століття". –К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
2. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. — М.: МГУ, 1986. — 175 с.
3. Коменский Я.А. Великая дидактика // Избранные педагогические сочинения в двух томах. - М.: Педагогика, 1982. – Т.1. — 656 с.
4. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище // Учитель. – 1999. –№ 11-12. – С. 11-17.
5. Цільова комплексна програма "Вчитель" // Освіта України. – 1996. –№64. –27 серпня. — с.1.
6. Larsen-Freeman D. Techniques and Principles in Language Teaching. – Oxford University Press. –1986. – 142 p.
7. Miner W. Current Trends in Educational Research in Europe// European Journal of Teaching Education. – 1992. –Vol. 15. –1-2. – P. 53-65.

Д.С.Стоянова

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

В статье обоснованы психолого-педагогические условия процесса адаптации студентов первых курсов к учебно-воспитательному процессу в высшей школе. Представлена и раскрыта суть структуры адаптационного процесса, выявлены факторы, которые определяют трудности адаптации первокурсников к вузовской системе образования, даны рекомендации по организации работы с первокурсниками с целью преодоления психологического барьера в системе "преподаватель-студент".

The article substantiates psychological-pedagogical conditions of adaptation period of first-year students to teaching and educational process at the establishment of higher education. The author submits for consideration and shows the essence of the

adaptation process, reveals the factors conditioning difficulties of successful adaptation for first-year students to the system of higher education, gives recommendations of organizing work with first-year students aiming at the overcoming of psychological barrier in the "teacher-student" system.

У педагогічних колах широко обговорюється проблема адаптації першокурсників до системи вищої освіти, і це не випадково: від успішності цього процесу багато в чому залежать подальша професійна кар'єра й особистісний розвиток майбутнього фахівця.

Нове століття вносить свої корективи, визначає нові вимоги до людей, вимагає нові підходи й методи щодо підготовки спеціалістів, щоб ці методи були діючими й ефективними. У першу чергу необхідно чітко представляти собі якості гідного й конкурентноздатного представника сучасного інформаційного суспільства, що оперує новими видами знань і умінь у надшвидкісному темпі епохи, що відповідає її запитам і вимогам. Це дозволить правильно виставити орієнтири в процесі формування особистості студента, що, одержавши вищу освіту, зможе зайняти гідне місце в професійній ніші нового часу.

Студент-першокурсник являє собою благодатний матеріал для закладання фундаменту для формування особистості майбутнього фахівця сучасного інформаційного суспільства. Він перебуває в стадії становлення життєвих пріоритетів і світогляду, ще неясно розуміючи спрямованість своїх інтересів і способи реалізації внутрішнього потенціалу. У більшості з них ще не сформоване відношення до навчання в університеті, до своєї кар'єри, не вироблені життєві цілі, слабкі представлення про обрану спеціальність. Важливо, щоб вони якомога швидше знайшли для себе відповіді на такі питання: для чого вони прийшли в конкретний ВНЗ, чому вони обрали саме цю спеціальність, які ставлять перед собою мети, якими засобами збираються їх досягти? Пошук і формулювання відповідей на дані питання формують ціннісну базу людини, допомагають студенту усвідомлено підійти до свого навчання, планування своєї кар'єри, формування потреби в самовдосконаленні, використати всі п'ять років навчання вищої

школи максимально ефективно для освоєння обраної спеціальності.

Метою цієї статті є спроба обґрунтувати психологічні та педагогічні умови, які супроводжують процес адаптації студентів перших курсів до навчально-виховної роботи в ВНЗ, спроба висвітити та структурно зазначити фактори, які, так би мовити, стоять на “порозі” студентського життя і заважають вчорашнім школярам успішно вливатися в нову систему навчання та здобувати професійні знання.

Перші кроки у вузівське життя студента-першокурсника неминуче і логічно з погляду психології проходять у процесі адаптації до нових умов, навчальної системи, колективу, до особливої студентської атмосфери. І від того, наскільки успішно пройде цей адаптаційний період, залежить подальша продуктивність і ефективність становлення особистості студента на шляху до професійної діяльності і його інтеграції із суспільством. Тому процес адаптації першокурсників є важливою і базовою ланкою цільного ланцюжка навчально-виховної роботи у вищій школі; це перша сходинка для випускників загальноосвітніх шкіл, що попадають у зовсім інший світ, відмінний від шкільної системи навчання.

Різноманітні аспекти соціальної та психологічної адаптації в останні роки досить активно досліджуються українськими вченими: О.Г.Морозом, Т.Я.Яценко, В.В.Васильєвим, А.М.Висоцькою, Т.І.Доцевич, Г.М.Ніщук, Т.І.Ольховецькою, Я.О.Горшовським, Л.І.Закутською, Н.Д.Корольовою та іншими. Аналіз наукової літератури доводить, що адаптація до вузівського навчання – це соціально-психологічна проблема. З точки зору психології цей процес розглядають як результат пристосування людини до нової ситуації, використовуючи механізми поведінки свого попереднього розвитку та соціалізації, або ж людина намагається знайти нові засоби вирішення задач. Здебільшого адаптація стає зумовленою зміною поведінки та механізмів взаємодії людини з оточуючою дійсністю та новим соціумом. Вона коригує свою поведінку, пізнає та оцінює нові умови та свої можливості діяти відповідно до них. Характеристики адаптаційного періоду мають індивідуальне виявлення, але

успішне подолання психологічних бар'єрів цього процесу у студентів-першокурсників залежить від коректної системної роботи всіх підрозділів ВНЗ: деканатів, кафедр, викладачів, кураторів, органів студентського самоврядування. Вони покликані виконати такі важливі функції, як, насамперед, вплив на формування у студентів індивідуально-адаптивного механізму; створення умов для цілеспрямованого систематичного розвитку людини як суб'єкта діяльності та її успішної адаптаційної діяльності.

На наш погляд, адаптація й здатність до неї – це передумова майбутньої активної діяльності, необхідна умова її успіху без відчуття дискомфорту, напруженості та внутрішнього конфлікту особистості з професійним та соціальним оточенням. Тому дослідження цих процесів є дуже важливим й актуальним у практиці організації навчальної діяльності та виховної роботи у ВНЗ. Актуальною є й наукова сторона дослідження цих явищ, особливо за нових форм навчання, розмаїття вузівських програм, нових форм суспільно-економічних відносин між студентами та ВНЗ (платне навчання, навчання в комерційних ВНЗ, навчання в державних бюджетних університетах та інститутах тощо).

Підкреслимо, що проблема оптимізації адаптаційного процесу першокурсника недостатньо розкрита в науково-методичній літературі, і сьогодні, на жаль, значною мірою вирішується на персональному рівні. Але й шлях самоактуалізації потребує певних адаптаційних знань та навичок. Це говорить про важливість подання певної соціально-педагогічної, юридичної і медико-психологічної допомоги молоді і впровадження методики і системи керівництва процесом успішної адаптації студентів I курсу до вузівського життя.

Треба брати до уваги той факт, що процес адаптації студентів першого курсу до навчання в педагогічному вищому закладі досить тривалий. Перші півтора місяця навчання не тільки не приведуть до повного пристосування, але й часом виникає загострення основних проблем. Очевидно, що через якийсь час в окремих студентів відбудеться загострення проблем фізіологічного і соціально-психологічного рівнів

адаптації. Тому є актуальна потреба в постійному вивченні адаптаційних процесів протягом першого і другого років навчання у ВНЗ.

Особливу увагу слід приділяти саме першим дням перебування студента в педагогічному університеті, адже успішна адаптація – це передумова подальшої активної діяльності студента і необхідна умова її ефективності. Організаторами адаптаційного періоду є усі компоненти єдиного освітнього простору вищої школи, причому вони не дублюють один одного, а доповнюють.

Адаптаційний період у вищій школі можна представити структурно, виділивши два основних напрямки: адаптація до нових педагогічних умов навчання у ВНЗ і соціально-психологічна адаптація до нового середовища та студентського життя. Кожний з вищезгаданих процесів обумовлений специфічними факторами, що у сукупності впливають на період адаптації в цілому. При розгляді питання про адаптацію до нових педагогічних умов навчання у ВНЗ підіймається проблема успішного переходу вчорашніх школярів на вузівську систему навчання. Ускладнення в першу чергу полягає в тому, що студенти-першокурсники зіштовхуються з необхідністю організувати самостійне навчання. Але в них недостатньо сформовані такі риси особистості, як готовність до навчання, здатність учитися самостійно, володіти своїми індивідуальними особливостями пізнавальної діяльності, уміння правильно розподіляти свій робочий час для самостійної підготовки, відсутні навички самоконтролю і самовиховання, навички розподілу часу на відпочинок, участь у суспільному житті студентських колективів, входження в новий різномірний колектив [2,82-84].

Таким чином, можна відзначити, що початковою ланкою успішної адаптації до вузівської педагогічної системи є високий рівень організації й самоорганізації випускників шкіл. Психологічна підготовленість першокурсників до нової соціальної діяльності, системи навчання в вищій школі підвищує їх пізнавальний і професійний інтерес до предметів, що вивчаються, загальний рівень задоволеності обраною спеціальністю. Адаптація у студентів, які у школі оволоділи

навичками самостійної роботи, як правило, відбувається в режимі активізації всіх психологічних показників розумової працездатності. Вони безболісно сприймають форми й методи навчання у вищій школі, нові соціальні ролі, норми колективного студентського життя.

Важливим стимулятором процесу адаптації є організація творчої роботи студентів, що передбачає навчання їх умінню слухати й конспектувати лекції, самостійно планувати роботу і проводити її за наміченим планом, розподіляти свій час, швидко читати, складати плани, тези, самостійно працювати в бібліотеці з каталогами, бібліографією і т.д.

Як правило, період адаптації до нових “правил гри” у ВНЗ стає болісним і лякає першокурсників: обсяги лекційного матеріалу здаються танталовими муками; сприйняття наукової, теоретичної мови й термінології лектора – китайською грамотою; шкільна звичка зубрити “від А до Я” матеріал, не виділяючи головне, дає збій і в голові, саме собою, відбувається “вавілонське стовпотворіння”. Як результат, чи нервовий зрив, чи відкладання систематичного вивчення матеріалу в довгу шухляду – до заліково-екзаменаційної сесії, наслідком чого стає неспроможність при здачі матеріалу.

Процес, фактично, природній і повторюваний щорічно, із покоління студентів у покоління. І тут важливо, щоб початкова позитивна мотивація не перейшла, при зіткненні з першими труднощами, у пасивність, тому необхідно стимулювати інтерес студентів-першокурсників, ефективність чого зв'язана з підбором форм навчання й матеріалу викладання з урахуванням як індивідуальних особливостей особистості студента, так і суспільно-політичних і соціальних процесів і віянь епохи.

Деякі студенти відзначають у числі основних причин “мало часу і багато завдань”, наголошують часто на нецікавому навчанні, є й такі, що апелюють до проблеми поганих чи не сформованих відносин з викладачами. Викладачі відзначають нерегулярне відвідування занять, несприятливі відносини в групі, побутові проблеми.

Досягти успіхів у навчанні студентам заважають:
– неорганізованість, невміння планувати свою роботу;

- невпевненість у власних силах;
- відсутність навичок самостійної роботи з навчальною літературою;

Таким чином, на процес адаптації першокурсників впливає низка факторів, головними з яких, на наш погляд, є цікаве дозвілля, знання і вміння свідомо долати труднощі й проблеми адаптаційного періоду, задоволення навчальним процесом і соціальним оточенням.

Що стосується питання соціально-психологічної адаптації, то необхідно пам'ятати, що в кожного з першокурсників строго індивідуальний бар'єр психологічної адаптації до зовнішніх впливів, що виражається в прагненні до досягнення рівноваги між психологічними й соціальними потребами. Стан рівноваги дозволяє першокурснику швидко й оптимально реагувати на вплив соціальних факторів і активно впливати на них. Психологічна невідповідність до нових соціальних умов негативно позначається на загальному самопочутті студентів перших курсів, послабляє їхню увагу, пам'ять, мислення, волю.

Перехід до нової соціальної ролі, ролі студента, зміна звичної шкільної обстановки на незнайому вузівську вимагають часу для адаптації, навіть якщо в стінах вищої школи студент зустрічає дружелюбність і участь з боку викладацького складу й співробітників. Це пов'язано з тим, що життя студента будується по іншим нормам і правилам: зростає почуття відповідальності за те, як складеться подальше життя. І в цих умовах, що змінилися, їм треба не тільки навчитися здобувати професійні знання, розширювати свої теоретичні й практичні уміння, але і будувати взаємини з навколишнім середовищем, формувати новий образ свого "Я". А це, у свою чергу, створює визначену психологічну напруженість у студента: чи відбудеться він як особистість у новому соціумі – студентському колективі, чи удасться йому затвердити свою бажану позицію й активно впливати й взаємодіяти в групі. Але стан внутрішньої напруженості, як і будь-яке, надмірно емоційно насичена подія чи явище в житті людини, негативно впливає як на інтелектуальний, так і професійний розвиток особистості. Якщо ж психічна напруга буде продовжуватися досить тривалий

період, то разом з ростом негативного досвіду може створитися ситуація, при якій студент чи не захоче, чи не зможе продовжити навчання у вищій школі. Це зумовлено тим, що психологічна напруга може згубно позначитися на протіканні психічних процесів, наслідком чого може бути відставання в навчанні, ускладнення взаємин в академічній групі, і, нарешті, небажання відвідувати заняття [4,21].

Студентська особистість занурюється у нову сферу зі своїми законами й вимогами, правилами гри. Цей процес занурення не простий каскад дій пристосування, а складна творча наполеглива й натхненна особистісна праця по засвоєнню засобів нового життя. Але головне, воно надзвичайно особливе, привабливе; цікаве і важке водночас, і мабуть, тому й цікаве, бо потребує зусиль і перевірки реальних можливостей особистості [1,76-78].

Зміст адаптаційного періоду у педуніверситеті полягає в тому, щоб зробити цей природній процес більш інтенсивним, безболісним і плідним для студента й викладача. Потрібно відзначити, що організація процесу адаптації покликана забезпечити розвиток інтересу і придбання знань, умінь, навичок, культури самостійної розумової праці, формувати потреби наукового й творчого пошуку, а також світогляд. Ціль адаптаційної роботи може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо всі питання змісту й організації цього процесу будуть зважуватися не емпірично, а з урахуванням конкретних умов діяльності вищої школи, конкретно факультету. Спільними зусиллями деканатів, кафедр, викладачів, кураторів, студентських рад факультетів має забезпечуватися адаптаційна діяльність студентів, системно аналізуючи результати матеріалів методичних рекомендацій роботи зі студентами-першокурсниками.

Необхідно створювати умови, що забезпечать успішність адаптації студентів першого курсу до навчально-виховної роботи у ВНЗ:

- створення середовища спілкування для молодих людей, що сприяє орієнтації на отримання знань і навичок, на усвідомлення цінності індивідуальної творчості в самостійно обраній області;

- організація творчого середовища для розкриття індивідуальних здібностей студентів першого курсу;
- проведення навчальних занять, заснованих на рівноправності системи “педагог – студент”, на відсутності умов контролю, замінені мотивацією розвитку індивідуального стилю і творчого потенціалу;
- створення особливої навчальної атмосфери в процесі проведення аудиторних занять, орієнтованої на пізнання і творчість;
- введення студентів першого курсу в позитивним образом сформований імідж “дослідника”, що самостійно створює індивідуальний стиль роботи в рамках своєї професійної діяльності;
- навчання навичкам і умінню самостійної дослідницької роботи.

Відмінними рисами соціально-професійної позиції студента першого курсу у цей період можна вважати таку суперечність: орієнтацію на самого себе, деяку самовпевненість, а інколи й чванливість, суб'єктивізм думок і оцінок, і водночас певний "інфантилізм", неготовність і невміння самостійно розв'язувати проблеми, які виникають. Усе це нагадує про важливість психолого-педагогічної допомоги, кураторської підтримки, етичного керівництва процесом адаптації першокурсників. У противному разі студент піде методом спроб і помилок, які інколи спричиняють серйозні негативні моменти в подальшій його діяльності. Першокурсники звикнуть до студентського життя, обравши, можливо, не найкращий шлях і далеко не оптимальний спосіб життя.

Можна сказати з впевненістю, що систематична, спеціально організована адаптаційна діяльність студентів допоможе в подальшому усунути перешкоди на шляху переходу до вузівської системи навчання.

Література

1. Казміренко В. П. Програма дослідження соціальних чинників адаптації молодій людині до навчання у ВНЗ та майбутньої професії// Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №6. – С. 76-78.

2. Левченко М.В. К вопросу об адаптации студентов младших курсов к условиям обучения в педвузе// Психологические и социально-психологические особенности адаптации студента. – Ереван, 1973. – С.82-84.
3. Листопад А.А. Анализ адаптационных процессов у студентов при переходе со школьной системы обучения на вузовскую// Формування творчої особистості в навчальному процесі: Зб. наук. ст. (за підсумками роботи Міжнародної науково-практичної конференції “Формування творчої особистості в навчальному процесі” – 26-27 листопада 1998 р.)/ Під ред. д.п.н., проф. В.К.Буряка, д.п.н., проф. Л.В.Кондрашової. – Кривий Ріг, 1998. – 237 с.
4. Научитель Е.Д. Адаптация студента в вузе// Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – №7. – С. 21.
5. Ярмакеев И. Воспитательный потенциал учебных дисциплин// Высшее образование в России. – 2004. – №9. – С. 64-69.